

УДК 342.716:343.1

СТВОРЕННЯ НАЛЕЖНИХ УМОВ ОРГАНАМИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НЕ ДАВАТИ ПОКАЗАННЯ АБО ПОЯСНЕННЯ СТОСОВНО СЕБЕ, ЧЛЕНІВ СІМ'І ЧИ БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ

Грицик В.В., ад'юнкт
Національна академія внутрішніх справ

У статті проаналізовано конституційне право громадян не давати показання проти себе та членів сім'ї чи близьких родичів. Визначено функціональне навантаження органів внутрішніх справ щодо дотримання вказаного права. Розкрито модель забезпечення органами внутрішніх справ реалізації права громадян не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів.

Ключові слова: конституційне право, свобода від самовикриття, право не давати свідчення проти себе, органи внутрішніх справ, реалізація права.

В статье проанализировано конституционное право граждан не давать показания против себя и членов семьи или близких родственников. Определена функциональная нагрузка органов внутренних дел по соблюдению указанного права. Раскрыта модель обеспечения органами внутренних дел реализации права граждан не давать показания или объяснения в отношении себя, членов семьи или близких родственников.

Ключевые слова: конституционное право, свобода от самоизобличения, право не давать показания против себя, органы внутренних дел, реализация права.

Gruzuk V.V. CREATION OF CONDITIONS BY INTERNAL AFFAIRS BODIES FOR REALIZATION CONSTITUTIONAL HUMAN RIGHT TO THE FREEDOM FROM THE SELF-EXPOSE AND RELATIVES EXPOSE

The analysis of specification of a constitutional human right to the freedom from the self-expose and relatives expose in the legislation. Functional loading of internal affairs bodies by observance of the specified right was determined. The model of ensuring realization of the constitutional human right to the freedom from the self-expose and relatives expose was existed.

Key words: constitutional right, liberty of self-expose, constitutional human right to the freedom from the self-expose, internal affairs bodies, realization of the constitutional rights.

Постановка проблеми. Закріплення в Основному законі будь-якої держави широкого переліку прав і свобод громадян свідчить про номінальний рівень прагнення влади до імплементації в суспільстві демократичних цінностей. Конституції більшості сучасних держав є за своєю сутністю деклараціями готовності держави, що надає широкі можливості громадянам для реалізації їхніх власних можливостей, досягнення мети й водночас захисту своїх прав. При цьому Основний закон – це універсальний нормативно-правовий акт, який має пряму дію, але не містить алгоритмів реалізації та гарантування державою прав і свобод людини та громадянина. Для цього необхідно прийняття низки деталізуючих законів і підзаконних актів. Але набагато важливіше не саме декларування, а реальне дотримання прав громадян, особливо якщо це стосується права на захист. У свою чергу, одним із найважливіших елементів права на захист є право громадянина не давати показання проти себе та членів сім'ї, що відображено в міжнародно-правових нормах і досить часто імплементується державами у свої національні законодавства.

Ступінь розробленості проблеми. Проблема аналізу законодавчого закріплення умов і гарантій реалізації права фізичної особи не свідчити проти себе і членів своєї сім'ї не розкрито належним чином. Разом із тим є низка досліджень таких авторів, як Р.В. Бараннік, О.В. Домбровська, А.Н. Колодій,

А.Ю. Олійник та ін., де окремо і фрагментарно приділяється увага запропонованій для аналізу проблемі.

Метою статті є визначення створення належних умов органами внутрішніх справ України щодо забезпечення права особи не давати показання або пояснення стосовно себе, членів сім'ї чи близьких родичів та умов для реалізації громадянами конституційного права не свідчити проти себе і членів сім'ї.

Виклад основного матеріалу. Інститут свободи від самовикриття є одним із визнаних правовими актами елементом права громадян на захист їхніх прав у будь-який не заборонений законом спосіб і дуже тісно пов'язаний із презумпцією невинуватості. Але законодавець робить акцент на тому, що право не давати показання проти себе громадянин набуває переважно в межах кримінального провадження, тобто його реалізація безпосередньо пов'язана із діяльністю органів внутрішніх справ (органів слідства, оперативно-розшукових груп тощо).

Так, у ст. 63 Конституції України вказується, що фізична особа не несе відповідальність за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист [1].

Остання пропозиція, зокрема перелік кримінально-процесуальних статусів людини, підтверджує тезу про надмірне акцентування

законодавця на можливості реалізації права не свідчити проти себе виключно в межах кримінально-процесуального права.

При цьому право особи не давати показання проти себе і членів своєї сім'ї розкривається в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) і відсутнє в Кодексі України про адміністративні правопорушення. Так, у ст. 18 КПК України вказується, що ніхто не може бути примушений визнати свою вину в скоєнні злочину або бути примушеним давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у скоєнні злочину. Кожен має право нічого не говорити з приводу підозри чи обвинувачення проти нього, у будь-який момент відмовитися відповідати на питання, а також зобов'язаний бути негайно сповіщений про свої права. Ніхто не може бути примушений давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри чи обвинувачення в учиненні злочину його близьких родичів і членів сім'ї [2].

На сьогодні досить актуальними вважаються питання реформування структури органів внутрішніх справ (далі – ОВС) України, перформативності їх на європейський манер.

Набагато ширше правова та організаційна основа діяльності міліції відображена в Законі України «Про міліцію», чому присвячена ст. 5. Зокрема, у цій статті вказується, що міліція виконує свої завдання неупереджено, у точній відповідності із законом. Міліція поважає гідність людини й демонструє до неї гуманне ставлення, захищає права людини незалежно від її соціального походження, майнового та іншого стану, расової й національної належності, громадянства, віку, мови й освіти, ставлення до релігії, статі, політичних та інших переконань [3].

Більше того, у ст. 5 закріплюється, що міліція тимчасово в межах чинного законодавства обмежує права і свободи громадян, якщо без цього не можуть бути виконані покладені на неї обов'язки, й зобов'язана дати їм пояснення з цього приводу. При цьому особам при затриманні або арешті (узятті під варту) працівниками міліції повідомляються підстави та мотиви такого затримання або арешту (узяття під варту), роз'яснюється право оскаржувати їх у суді, надається усно роз'яснення ч. 1 ст. 63 Конституції, права відмовитися від надання будь-яких пояснень або свідчень до прибуття захисника та водночас у друкованому вигляді – роз'яснення ст. ст. 28, 29, 55, 56, 59, 62 і 63 Конституції України й прав осіб, затриманих або заарештованих (узятих під варту), установлених законами, у тому числі права здійснювати захист своїх прав та інтересів особисто або за допомогою захисника з моменту затримання або арешту (узяття під варту) особи, права відмовитися від надання будь-яких пояснень або свідчень до прибуття захисника тощо [3].

О.В. Домбровська вказує, що забезпечення реалізації прав людини ОВС, у тому числі права не давати показання проти себе, – це, з одного боку, діяльність співробітників структурних підрозділів ОВС з метою створення оптимальних умов для повної та безпе-

решкодної реалізації громадянами їхніх конституційних прав, яка полягає як у здійсненні активних дій, так і в обов'язку утримуватися від таких дій, що можуть негативно вплинути на реалізацію цих прав. З іншого боку, це результат цієї діяльності, тобто фактична реалізація громадянами їхніх прав, у тому числі права не свідчити проти себе і своїх близьких. Роль ОВС і їхнє місце в механізмі забезпечення реалізації прав людини та громадянина визначається обсягом і змістом їхньої компетенції [4].

Отже, законодавство, що регламентує діяльність ОВС України, набагато точніше визначає комплекс їхніх обов'язків у сфері забезпечення права громадян не давати показання проти себе та членів сім'ї.

Так, А.Н. Колодій звертає увагу на те, що максимально повне забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина державою може бути досягнуто тоді, коли компетенція різних державних органів буде формуватися так, щоб охопити всі задекларовані в Основному законі сфери діяльності громадян. Реалізація можливостей будь-якої людини може обмежуватися державою лише в тому випадку, якщо це прямо суперечить закону або істотно обмежує права інших громадян. В іншому випадку держава створює умови та здійснює контроль за ходом суспільних відносин, не втручаючись у моделі й способи реалізації громадянами їхніх конституційних прав. Так діє й міліція, яка роз'яснює громадянам їхні права та не може відмежовувати той комплекс прав, притаманний тому чи іншому процесуальному статусу громадянина [5, с. 8–10].

А.Ю. Олійник і О.В. Домбровська відзначають, що діяльність ОВС щодо забезпечення конституційних прав людини та громадянина має два боки – зовнішній і внутрішній. Зовнішній бік полягає в таких основних напрямках: здійснення ефективної профілактичної діяльності щодо запобігання порушенням прав людини та громадянина; своєчасне припинення порушень прав; своєчасне розкриття цих порушень; прийняття невідкладних заходів щодо якнайшвидшого поновлення прав людини та громадянина. Внутрішній бік діяльності ОВС щодо забезпечення прав людини та громадянина полягає в тому, щоб їхні посадові особи не порушували це право й виконували свої обов'язки. Ця діяльність полягає в підбиранні, розстановці та моральному вихованні співробітників. Крім того, внутрішній бік діяльності характеризується тим, що співробітники застосовують заходи фізичного впливу, спеціальні засоби й вогнепальну зброю на законних підставах; використовують правові та організаційні форми й методи при забезпеченні конституційних прав людини та громадянина [6, с. 6].

Однак, що стосується забезпечення права людини не давати показання проти себе і своїх близьких, ми бачимо, що його забезпечення можливо тільки з боку ОВС. Іншими словами, роль ОВС у реалізації цього права виходить не те що на перше місце, а є ключовою і єдиною детермінантою дотримання аналізованого нами права. Свобода людини від самовикриття можлива тільки в процесі її

законного переслідування з боку органів правосуддя, а отже, і реалізація такого права залежить тільки від цих органів. При чому ОВС посідають центральне місце, оскільки саме на них закон покладає обов'язок роз'яснення громадянам цього права, а значить, покладає відповідальність і за його реалізацію.

Висновки. Підводячи підсумки аналізу чинного організаційно-правового забезпечення реалізації ОВС конституційного права громадян не давати показання проти себе та членів сім'ї, доходимо таких висновків.

По-перше, законодавець визначає можливості реалізації громадянами права не свідчити проти себе та членів сім'ї, поширюючи його на кримінальне провадження. Подібна практика для України є показовою й вимагає не тільки подальшого вивчення, але доцільним убачається внесення відповідних змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення.

По-друге, законодавство, яке регулює діяльність ОВС, зокрема органів міліції, безпосередньо містить норми, що наказують органам міліції ознайомлювати громадян із їхнім правом не давати показання проти себе.

По-третє, аналіз правового закріплення свободи від самовикриття свідчить не тільки про загальні історичні витоки розвитку цієї сфери, а й демонструє більше прагнення України до європейських і світових стандартів організації роботи правоохоронних органів, зокрема ОВС.

По-четверте, реалізація конституційного права громадян не давати показання про-

ти себе та членів сім'ї безпосередньо співвідноситься з обов'язками ОВС, а значить, і державні гарантії дотримання цього права залежать від них. Тобто, ОВС несуть відповідальність за їх дотримання, оскільки ознайомлення з цими правами поставлено їм у прямий обов'язок. Подібна модель є більш гармонійною в контексті демократичних цілей української держави, особливо після революційних процесів, що відбулися в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/paran4378#n4378>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/paran498#n498>.
3. Про міліцію : Закон України від 20.12.1990 р. № 565-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/565-12>.
4. Домбровська О.В. Зміст діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення реалізації конституційного права на життя людини і громадянина / О.В. Домбровська // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 1–2. – С. 56–61.
5. Колодій А.М. Забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні / А.М. Колодій // Актуальні проблеми забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні : матеріали Наук.-практ. конф. (Київ, 15–16 квітня 2011 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2011. – Ч. 1. – 2011. – 148 с.
6. Олійник А.Ю. Механізм забезпечення конституційної недоторканності людини в Україні / А.Ю. Олійник, Н.В. Іларіонова. – С. 19–27.